

Marti Sunyol Busquets

SANTA EULÀLIA DE CORRÓ D'AVALL. HISTÒRIA DOCUMENTAL

INTRODUCCIÓ

Aquest és el primer d'un conjunt de dos articles que dedicarem a l'antiga església de Santa Eulàlia de Corró d'Avall. Aquesta església, que fou temple parroquial de Corró d'Avall fins a la seva destrucció per incendi el 1936, en començar la Guerra Civil, va ser objecte d'una excavació arqueològica l'any 1989. Presentarem aquí un petit resum de la seva història, que no vol ser una història de la parròquia. En un segon article, parlarem dels resultats de l'excavació.

SITUACIÓ

L'antiga església de Santa Eulàlia de Corró d'Avall es trobava situada al costat de l'antic camí i actual carretera de Marata, dins el nucli del poble, en un eixamplament que actualment és la plaça de Santa Eulàlia, molt a prop de la masia de can Ganduxer. Fins al moment de l'excavació, al principi de 1989, les restes de l'edifici restaren soterrades, primer per un camp de cultiu, i en els darrers anys, pe l'aplanament del solar com a fase prèvia a la remodelació de tota la plaça.

ELS PRIMERS DOCUMENTS

Resseguir els inicis d'una parròquia o d'un poble a través dels documents més antics que ens han arribat no és una feina gens senzilla. La naturalesa d'aquests documents —preceptes reials, contractes particulars, etc.— fa que sovint un determinat lloc aparegui esmentat formant part d'un conjunt de propietats, o bé com a referència marginal. Amb el pas dels anys, els documents ens forneixen cada cop més informacions, que a vegades poden semblar trivials, però bàsiques per poder entendre el funcionament d'aquella comunitat.

Corró d'Avall és un topònim que en la documentació medieval trobem registrat a partir del segle X. L'any 959 un document cita el nom de *Corone Superiore* (Corró d'Amunt)⁽¹⁾, la qual cosa ens permet deduir que en aquell moment el terme ja estava dividit i, per tant, dona fe de l'existència de Corró d'Avall.

Pocs anys més tard, el monestir de Sant Pol de Mar tenia diverses possessions i drets sobre Corró d'Avall, tal com figura en un document del rei franc Lotari datat el 968 on confirma les possessions i els privilegis d'aquest monestir⁽²⁾.

Pel que fa a l'església, dedicada a Santa Eulàlia, sabem que ja existia l'any 989, en què surt esmentada en un document⁽³⁾, però sense especificar si es tracta o no d'una parròquia. Caldrà arribar a l'any 1022 (18 d'abril) en què un document de permuta permet afirmar l'existència d'aquesta església com a parròquia⁽⁴⁾.

L'acta de consagració més antiga que coneixem d'aquesta església data de l'any 1104, (12 d'octubre) quan fou consagrada per Berenguer, bisbe de Barcelona, *in honorem Sanctissime Virginis et Martiris Eulalie in Comitatu Barcinonensi in Vallensi Pago vocitato Corrio*⁽⁵⁾. En el mateix document s'establí que la parròquia rebria el crisma de l'església de Barcelona, i pagaria anualment, entre els dos sínodes, tres sous menys dos diners. L'acta de consagració també fa referència al cementiri, situat al voltant de l'església, i que en un radi de trenta passes eclesiàstiques era un lloc protegit, la sagrera. Actualment aquest nom perviu encara i dona nom al barri de l'entorn.

L'acta de consagració explica també que els propietaris de les cases situades dins la sagrera de l'església s'obligaven a donar anualment a l'església una lliura de cera per cremar.

La parròquia de Corró d'Avall tenia assignats els delmes i primícies dins el seu territori, que segons el mateix document limitava a l'est amb la via pública; pel sud, amb les Enforcades al Puig Oriol; al nord, al Puig Salomó; i per l'oest, amb el riu Vallès (*flumine vallense*), l'actual Congost.

Cal remarcar el fet que la consagració d'aquesta església es produí de manera gairebé simultània amb la de Corró d'Amunt, que fou consagrada el 12 de desembre del mateix any 1104.

(1) Junyent i Subirà, E.: *Diplomatari de la Catedral de Vic*. Vic, Patronat d'Estudis Ausonencs. Vol. 2, pàg. 261, doc. 309.

(2) Abadal i de Vinyals, Ramon: *Catalunya Carolíngia*. Vol. II: *Els diplomes carolíngics a Catalunya*. Barcelona, I.E.C., 1926-1950. p. 203

(3) ACB. *Libri Antiquitatum*, vol. III, f. 93, doc. 241.

(4) ACB. *Libri Antiquitatum*, vol. IV, f. 14, doc. 44.

(5) ADB, *Reg. Dotacionum*, vol. VII, f. 224.

L'església vista des de l'angle nord-oest, l'any 1931. L'edifici adossat a la façana és la rectoria.

Per tant, es pot pensar que la construcció d'ambdós temples devia realitzar-se dins el mateix període.

Pel que fa al nom actual, Santa Eulàlia de Corró d'Avall, cal citar el topònim que pocs anys després de la consagració apareix sota la forma *sancte eulalie de corrone ad ipsas valles*⁽⁶⁾ i que es repeteix ja de manera freqüent en el transcurs del segle XI.

ÈPOCA MEDIEVAL

La vida de la parròquia durant els dos segles següents ens és encara força desconeguda. Sembla que l'església no devia sofrir cap reestructuració important, ni tampoc es coneix la construcció de cap altar nou.

La visita pastoral del bisbe Ponç de Gualba del 1304 (28 gener), que fou la primera de la qual ens ha quedat constància, és un document curt i sintètic, en el qual el visitador féu un repàs del funcionament de la parròquia i tonsurà.

Per altra banda, al principi del segle XIV un document ens parla de la possibilitat de celebrar la festa patronal el dia de Santa Eulàlia de Mérida o el de Santa Eulàlia de Barcelona, indistintament⁽⁷⁾, encara que tradicionalment es celebrava el primer.

La visita del 1379 (19 d'octubre) és especialment interessant per nosaltres ja que inclou per primera vegada la llista dels altars existents. En un altre apartat parlarem dels successius altars que va tenir l'església fins al segle XX.

L'any 1391 l'església de Corró d'Avall quedà unida a la Mensa Capitular, i passà a ser de dret de Patronat del Capítol de Barcelona. Durant el segle XV hi hagué unes deu visites pastorals, cap de les quals registra cap element destacable. Les visites del bisbe o el seu delgat es limitaven a repassar l'estat de l'església, les dependències del capellà i altres aspectes del funcionament intern de la parròquia. Els altars que hi figuren són sempre els mateixos que en la visita del 1379.

La visita pastoral de l'any 1413 ens dóna referència dels habitants de la parròquia. Registra 35 parroquians (que podem equiparar a unitats

(6) ACB. *Libri Antiquatum*, vol. III, doc. 281.

(7) ADB. *Reg. Com.* Vol. 4, f. 29.

Interior de l'església. Capelles del Roser (en primer terme) i de Sant Isidor i Sant Isidre, amb els altres barrocs cremats el 1936 (Fotografia: Servei de Patrimoni Arquitectònic de la Diputació de Barcelona).

familiars) i donava a la parròquia un valor de 60 lliures, amb unes càrregues de 111 sous i 4 diners^[8]. Igualment, sembla que durant aquest mateix segle l'església no va ser modificada. Les reformes arribarien pocs anys més tard.

L'EDIFICI

Coneixem les característiques arquitectòniques de l'antiga església de Santa Eulàlia gràcies a la descripció detallada que en va fer Antoni Gallardo en el recull d'articles publicat sota el títol *Del Mogent al Pla de la Calma*^[9], un recorregut pel Vallès Oriental durant el qual l'autor es para a descriure, entre altres coses, les esglésies, fent al mateix temps un assaig d'interpretació històrica a partir de l'observació i l'anàlisi de l'obra vista. Altres dades diverses sobre l'edifici són extretes de l'elenc de la parròquia del 1921^[10].

Gallardo ens parla d'una construcció del segle XI amb successives modificacions. És un edifici de planta rectangular amb absis pla, nau apuntada i coberta a doble vessant, amb el campanar d'espadanya a la façana de ponent, que té tres forats frontals i un lateral, i quatre

campanes. L'autor especifica que es noten restes de fortificació a la part alta de la façana sud, d'obra romànica.

Tenia 18.6 m de llargada i 11.25 d'amplària. La nau feia 7 m d'alçària, la meitat oest era de volta de canó, i de volta apuntada del centre fins a l'altar major. El terra era de rajola quadrada, amb un únic desnivell al graó del presbiteri.

La primitiva porta estava situada a la façana principal, seguint l'orientació tradicional est-oest, i va quedar com a pas cap a la rectoria en construir-se el nou portal a la banda de llevant entre els anys 1578-1579. Aquest portar va quedar també en desús el 1934, quan es va obrir una nova porta a l'angle nord-oest, pel cantó de la carretera (vegeu fotografia).

Segons Gallardo, la part de ponent seria la més antiga de l'edifici. Els murs perimetrals són els més amples, d'1,40 m, que acaben a la meitat de l'església amb absis rodó, hipòtesi que l'autor va establir per analogia amb altres

[8] ADB, *Visites Pastorals*, Vol. 11, f. 13.

[9] Gallardo, A.: *Del Mogent al Pla de la Calma*. Barcelona, Centre Excursionista de Catalunya, 1938.

[10] ADB *Elencus*, vol. 26, any 1921, f. 220r-229v.

esglésies similars. Aquesta part correspondria a l'edifici del segle XI. La resta de la nau principal fins a completar tota l'obra, la situa al final del segle XIII (vegeu plànol). D'èpoques posteriors daten les capelles laterals, la nova porta i els diversos annexos.

A la banda de llevant de l'església hi havia el cementiri, que va quedar dividit en dues parts en obrir-se el portal de llevant al final del segle XVI. Quan va resultar petit, al final del segle XIX, fou tancat i se'n construí un altre en un terreny proper, que és l'actual.

L'església tenia quatre capelles laterals d'èpoques posteriors, i dos eixamplaments més corresponents a la sagristia i la nova porta d'accés. Les dues capelles obertes a la paret nord eren de volta d'ogiva amb claus en forma de rosassa, i daten del segle XVII, segons figura en la llicència donada el 1682 (14 octubre) per enrunar part de la paret i bastir-hi dues capelles, dedicades l'una a la Verge del Roser i l'altra als Sants Isidre i Isidor, autoritzant de posar-hi la primera pedra⁽¹¹⁾.

Aquestes dues capelles són les que es poden veure en la fotografia adjunta, feta des del presbiteri, realitzada per Gallardo al principi dels anys 1930.

La capella oberta a la part de migdia, al costat de la sagristia, és probablement anterior. Era de volta apuntada, i contenia, pel que sembla, un retaule gòtic. Gallardo diu que hi ha *unes pintures arcaïques*.

La capella de l'angle nord-est és la més recent, i Gallardo la data dels segles XVIII-XIX. Estava dedicada al Santíssim.

La sagristia fou construïda vers 1840, i estava situada a l'angle sud-est. S'hi accedia pel presbiteri.

La nova porta d'accés fou la darrera modificació que es va fer a l'edifici abans de ser destruït. S'accedia a l'interior del recinte des de la carretera a través d'una escala, que donava a l'altar de Sant Isidor i Sant Isidre.

Les quatre campanes estaven repartides entre els tres forats frontals i el lateral del campanar. Dues d'elles eren del segle XVIII, i duïen les dates; l'Arxiu Diocesà de Barcelona conserva les llicències respectives per beneir-les: l'una era del 1723 (llicència 7 gener)⁽¹²⁾ i l'altra del 1767 (llicència 17 d'agost)⁽¹³⁾.

El conjunt de l'edifici estava adossat a la rectoria, edificada a la banda de ponent, i comu-

nicava amb l'església a través de l'antiga porta. La resta estava aïllat, i donava a la carretera, a un carrer i a la plaça pel cantó de llevant, a la qual s'accedia per unes escales obertes juntament amb la porta del segle XVI. Precisament d'aquesta porta se'n conserva el fris superior, amb la inscripció *Pulsate et aperietur vobis* LV-XI i la data de 1579.

ELS ALTARS

Passem tot seguit a veure quins foren els altars que en diferents èpoques tingué l'església. Ho farem comparant algunes visites pastorals dels segles XIV, XVI i XVIII, l'elenc de 1921, la descripció de M. Trens i l'article de Gallardo. La referència més antiga dels altars de Corró d'Avall correspon, com hem dit, a la visita pastoral de l'any 1379, en què figuren tres altars: el major, dedicat a Santa Eulàlia; el de Sant Antoni, i el de Santa Maria.

L'any 1508 (10 juliol) els altars citats en la visita pastoral són els mateixos que en l'anterior⁽¹⁴⁾.

La visita pastoral de l'any 1578 (30 octubre)⁽¹⁵⁾ registra quatre altars: Santa Eulàlia, Sant Antoni, Santa Maria i Santa Maria del Roser. Aquest darrer apareix per primera vegada en aquest moment, i cal relacionar-lo amb l'extensió del culte a la Verge del Roser a les nostres contrades durant aquest segle.

L'any 1727 (24 abril) hi havia cinc altars: Santa Eulàlia; Verge Maria del Rosari (Roser); Sant Crist i Santa Maria; Sant Antoni Abat; i Sant Isidor màrtir i Sant Isidre. Cal constatar que en aquest moment s'especifica que és Sant Antoni Abat; i per altra banda apareix referenciat l'altar dedicat als Sants Isidor màrtir i Isidre, construït el 1700.

Fixem-nos que en el moment de la visita de 1578 encara no s'havien fet les reformes d'ampliació de l'església, tot i que ja existia l'altar del Roser. Es el 1727, amb els nous altars construïts, quan apareix citat el de Sant Isidor i Sant Isidre.

L'elenc de 1921 registra set altars, amb algunes descripcions esquemàtiques. Hi figuren el de Santa Eulàlia; el del Santíssim; el del Roser; el de Sant Isidre i Sant Isidor; el de la Puríssima; el del sagrat Cor, i finalment el de Sant Antoni i Sebastià.

M. Trens feu una petita descripció d'alguns elements de l'església en la visita pastoral de 1926, i féu consignar l'altar del Sagrat Cor, el del Roser, el de Sant Isidor i l'altar Major de Santa Eulàlia.

Finalment, la descripció de Gallardo és la que ens dóna una visió de conjunt més bona per

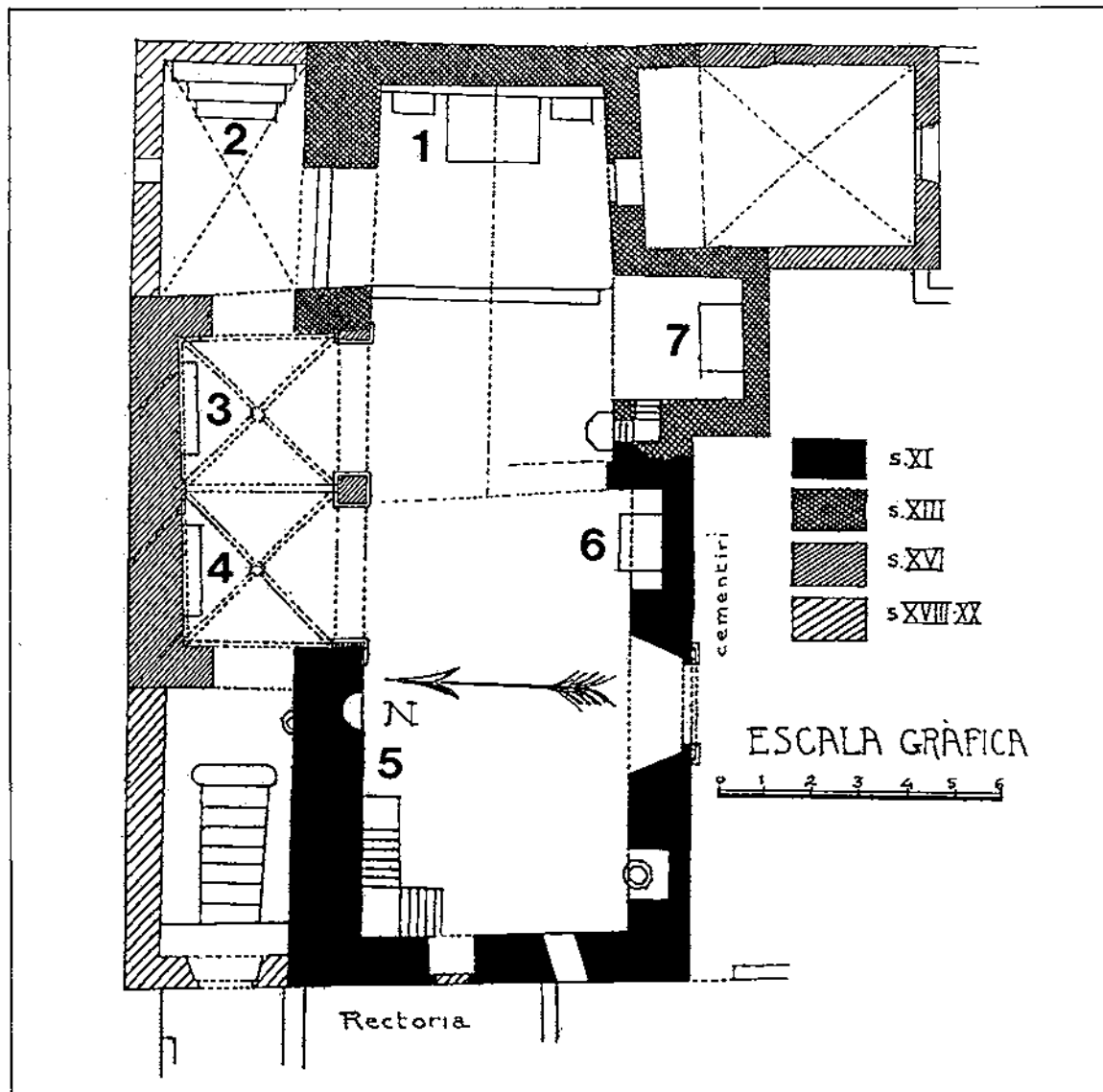
[11] ADB. *Gratiarum* 1681-1685, f. 173 v.

[12] ADB. *Gratiarum* 1716-1726, f. 192.

[13] ADB. *Gratiarum* 1766-1768, f. 239.

[14] ADB. V.P., vol. 29, f. 27-28v.

[15] ADB. V.P., vol. 45, f. 98r.

tal de poder conèixer l'estat de l'església pocs anys abans de desaparèixer. Ens parla de sis altars, que són el major dedicat a Santa Eulàlia; el del Roser; el del Santíssim; el de Sant Isidre; el dels Dolors (abans, el Sagrat Cor), i el de Sant Antoni i Sant Sebastià.

Hem respectat l'ordre d'enumeració dels altars, que varia d'una font a l'altra, però això ens permet veure que en alguns casos es fa seguint un recorregut i en d'altres per ordre d'importància.

El nombre d'altars es va doblar entre final del segle XIV fins al segle XX. Dels més antics persistiren només els de Santa Eulàlia i Sant Antoni Abat, aquest darrer acompanyat per Sant Sebastià en la descripció de 1921. Falta, però, poder localitzar en l'espai l'altar de Santa Maria. Podem pensar sobre això que podria estar ubicat a la capella que dona a llevant situada al costat de la sagristia, i que més tard apareix citat com el Sagrat Cor i la capella del Dolors.

Planta de l'església de Corró d'Avall Ieto i publicada per Antoni Gallardo l'any 1938. S'hi observen les diverses fases constructives. Hi hem inclòs la situació i les advocacions dels altars, que són: 1. Santa Eulàlia de Mérida; 2. El Santíssim; 3. Verge del Roser; 4. Sant Isidor marítim i sant Isidre; 5. La Puríssima; 6. Sant Antoni Abat i Sant Sebastià; 7. Sant Crist i Santa Maria (atribuït), el Sagrat Cor, els Dolors (segons èpoques).

Passem a descriure els altars segons l'elenc de 1921, les notes de M. Trens preses durant la visita pastoral del 1926⁽¹⁶⁾, i l'article de Gallardo: Altar major de Santa Eulàlia: situat al presbiteri, tenia el sòcol de pedra amb l'escut de Barcelona gravat. D'estil barroc, i tot esculpit, tenia la imatge de Santa Eulàlia, amb la Verge i el Sant Crist. Als costats, els passos del martiri. A la dreta dels passos, Sant Pau Apòstol i Sant Joan Baptista; a l'esquerra, Sant Pere Apòstol i Sant Miquel Arcàngel. M. Trens descriu aquest altar sintèticament, "imatges boniques i plafons esculpturats". Aquest altar fou beneït el 1664, segons llicència del canonge Pere Copons⁽¹⁷⁾, i és el que va perdurar fins a

(16) Trens, M.: *Tresor artístic del Bisbat. Inventari del tresor de les parròquies de la Diòcesi de Barcelona fet durant la Visita Pastoral del Bisbe Josep Muralles. 1926*. I. 104.

(17) AD8. *Croniconum* 1663-1670, f. 38.

la seva destrucció el 1936.

Altar de Sant Antoni Abat i Sant Sebastià: figura central de Sant Antoni Abat de mida gairebé natural, i als costats Sant Antoni de Pàdua i Sant Sebastià, en escultures més petites i modernes. Existia, com hem vist, al segle XIV, però desconeixem quants se'n van fer fins al segle XX.

Altar del Roser: tenia una imatge central de la Verge del Roser coronada amb el nen. Al voltant, deu taules esculpides amb els misteris, amb una abundant decoració vegetal amb plafons i columnes.

M. Trens en fa aquesta descripció: "1701, barroc, petites columnes esplèndides, plafons esculturals. Circumcisió. Passos Rosari en 12 plafons, imatge bonica".

D'aquest altar, se'n conserva la fotografia feta per Gallardo, que en permet un estudi força acurat (vegeu fotografia). Hi podem veure força semblances amb el de Sant Isidre i Sant Isidor, que són contemporanis. Segons un document de l'arxiu parroquial citat per Mn. Mas, aquest retaule data de l'any 1701⁽¹⁸⁾. Per tant, seria un nou retaule del Roser, posterior a l'esmentat en la visita del 1578.

Altar de Sant Isidre i Sant Isidor: a baix, Sant Isidor dins una fornícula, coronat. A sobre, Sant Isidre en una talla més petita dins una altra fornícula. Al voltant, quatre taules amb escenes esculpides, amb abundant decoració, més carregada que en el retaule del Roser. M. Trens el descriu: "1700, als graons 1696, barroc, florit, plafons esculturats".

Aquest retaule apareix també en la fotografia anterior. M. Trens ens dóna referència de la datació, mentre Gallardo els descriu, juntament amb el del Roser, com els millors de l'església.

Altar del Sagrat Cor (segons l'elenc de 1921): al centre, imatge de la Verge, als costats Sant Esteve i Santa Llúcia, i a sobre, imatge del Pare Etern. Tot en escultura.

La descripció que fa M. Trens d'aquest altar és la següent: "barroc, dins la gran fornacina un tríptic segle XVI; croquis: al centre, Verge amb roses; esquerra, Sant Llorenç, i dreta, Santa Llúcia; boniquet. Al frontal, Pere Etern".

Gallardo anomena aquest altar dels Dolors, i és on descriu unes pintures arcaïques.

Altar del Santíssim: altar senzill, amb escultures grans de Crist i la Dolorosa, amb el sagrari al mig.

Altar de la Puríssima: situat davant la porta

d'entrada. D'estil renaixement o modern. Al centre, la imatge esculpida o feta amb guix, i als costats Sant Josep i Sant Joan Evangelista. Citat a l'elenc de 1921, però no per Gallardo pocs anys més tard.

ELS DARRERS ANYS

L'elenc redactat pel rector de Corró d'Avall, Simeó Otzet i Vilanova, data de l'any 1921. En aquest interessant document, que és una llarga i completa resposta a un qüestionari del Bisbat, es veu reflectida la vida de la parròquia, a més de molts aspectes relacionats amb l'església.

El document repassa aspectes doctrinals i sacramentals, les rendes i les propietats de la parròquia, la moralitat dels feligresos, els objectes de culte, i molts altres detalls que per si sols mereixen un estudi a part.

L'elenc fa referència a l'arxiu parroquial, que es trobava repartit entre l'habitació rectoral i un armari que hi havia al cor, sota clau. Aquest arxiu, segons aquest document, contenia encara una còpia de l'acta de consagració de l'any 1104.

En parlar de l'estat de l'edifici, explica que hi ha humitats a la banda nord, i que s'hi fan els arranjaments propis d'una obra antiga. Explica també que hi havia 1.800 pessetes destinades a la construcció d'un nou campanar.

La pila baptismal es trobava a l'angle sud-oest de l'església, en un armari obert a la paret sud, tapada amb fusta. Tenia un tub de plom de desguàs. Un altre punt interessant és que a l'interior del temple no hi havia làpides sepulcral.

En esclatar la guerra civil el juliol de 1936, l'església fou saquejada i cremada, i quedà en força mal estat. Durant els tres anys de guerra restà abandonada, fins que un cop finalitzada se n'ordenà l'enderrocament. La teulada fou desmuntada, tal com mostren les fotografies que guarden alguns veïns de Corró d'Avall. El testimoniatge directe de diversos d'aquests veïns ens ha permès fer una nova aproximació al que era la vida entorn a la parròquia i també a alguns detalls de l'edifici. Alguns d'ells havien estat escolans abans de la guerra. A ells cal agrair la cessió de la fotografia exterior que publiquem, triada entre les diverses que van posar al nostre abast.

El solar de l'església quedà abandonat, i l'abril de 1940 l'economista Pere Baixeras féu la sol·licitud de construcció de la nova església⁽¹⁹⁾, que es troba situada mig quilòmetre més al sud, i que actualment és la seu de la parròquia de Corró d'Avall.

(18) Mas, J.: Notes Històriques del Bisbat de Barcelona. Manuscrit, vol. X, f. 39-56v.

(19) ADB. Carpeta 383. Corró d'Avall.